

Маънавий-маърифий,
илмий-услубий журнал.
1996 йилда ташкил этилган.

Таҳрир хайъати раиси:

А.Х.ТОШҚУЛОВ,
Ўзбекистон Республикаси Олий
ва ўрта махсус таълим вазирлиги

Таҳрир хайъати раиси

Ўринбосарлари:
У.Ш.БЕГИМҚУЛОВ
С.М.БУЗРУКХОНОВ

Бош муҳаррир:
З.Т.ХАКИМОВ

Бош муҳаррир ўринбосари:
М.Х.ЭСАНОВ

Таҳрир хайъати аъзолари:

О.Қ.РИХСИМБАЕВ
О.Х.БАЗАРОВ
И.У.ИБРАГИМОВ
М.ТАЖИЕВ
Г. К.БАХОДИРОВА
Ў.П.УМУРЗАҚОВ
И.У.МАЖИДОВ
С.М.ТУРОБЖОНОВ
К.А.ШАРИПОВ
Р.И.ХАЛМУРАДОВ
Н.К.МАДИЯРОВ
М.К.КОДИРОВ

**Жамоатчилик кенгаши
аъзолари:**

Х.А.АКБАРОВ, Г.Ш.РИХСИЕВА,
К.Х.КАРИМОВ, Ж.А.РИЗАЕВ,
Ш.Т.КУДРАТХАДЖАЕВ,
Б.Ш.УСМОНОВ,
Ш.С.СИРОЖИДДИНОВ,
Т.З.ТЕШАБАЕВ, М.Т.ХОДЖИЕВ,
У.ҚОСИМХЎЖАЕВ,
Қ.Х.АБДУРАХМАНОВ,
Б.И.АБДУЛЛАЕВ,
Н.М.ЖАББОРОВ, В.К.ЖАРОВ,
М.А.ЖУМОМУРOTOV

Масъул муҳаррир:
М.ТОЖИЕВ

Таҳририят аъзолари:

З.ЖУМАНОВА
М.НУРМЕТОВА
У.САИДОВ

ТА'ЛИМ, ФАН VA INNOVATSIYA

2021/4-сон

Мундарижа:

ТАЪЛИМДА УЗЛУКСИЗЛИК ВА УЗВИЙЛИК

Агриппина Шин. Облик женщины лидера в системе управления дошкольного образования Республики Узбекистан	4
М.Хакимова. Таълим муассасаларига инновацияларни киритишнинг зарурлиги	7
С.Махмудов. Инновацион-вариатив ёндашув асосида малака ошириш педагоглар малакасини оширишнинг тараккий этаётган модели сифатида	13
Ф.Қодинова, М.Умаралиева. Таълим муассасаларида тарбиявий ишларни ташкил этиш жараёнида ногирон болаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлаш технологиялари	18
Н.И.Режаметова. Перспективные направления совершенствования дошкольного музыкального образования в системе непрерывного образования	26

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА АКТ ИМКОНИЯТЛАРИ

Д.Д.Шарипова, Н.Г.Комилова, У.Омонова. Повышение медико-психологических знаний лиц, оказавшихся в чрезвычайных ситуациях, путем использования мультимедийных технологий	30
М.Т.Shodmonqulov. Texnika yo'nalishidagi OTM da kompyuter grafikasi mavzulariga imitatsion modellar yaratish va undan foydalanish metodikasi	33

МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ ВА МАЪРИФИЙ ИШЛАР

О.Мусурмонова. Замонавий оила ва унинг маънавий-ахлоқий асослари	37
Н.Орипова. Ахборотлашган жамиятда шахс этикоддини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари	41
З.Жабборова. Хорижий мамлакатлар таълим тизимида фуқаро тарбиясига ўзига хос ёндашувлар	46

ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

Р.Д.Дусмуратов. Замонавий дарслик – таълимнинг муҳим воситаси ва билимлар манбаи	51
---	----

Муассислар:

Ўзбекистон Республикаси
Олий ва ўрта махсус
таълим вазирлиги,
Олий таълимни
ривожлантириш тадқиқотлари
ва илғор технологияларни
тадқиқ этиш маркази

Манзил: 100095, Тошкент
шаҳри, Олмазор тумани,
Шифо нур кўчаси, 75-уй
Телефон: (71) 207-03-41
e-mail: gmhat@edu.uz

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва
ахборот агентлигидан 2014 йил
26 декабрда 0506 рақами билан
рўйхатдан ўтган.

*Журнал ҳар ойда ўзбек, рус ва
инглиз тилларида электрон
шаклда чоп этилади.*

“Ta’lim, fan va innovatsiya”
журнали Ўзбекистон
Республикаси Олий аттестация
комиссияси Раёсатининг
2015 йил 18 ноябрдаги
218/5-сонли қарори билан
13.00.00 – ПЕДАГОГИКА
ФАНЛАРИ бўйича, 2018 йил
28 ноябрдаги 247/6-сонли
қарори билан 23.00.00 –
СИЁСИЙ ФАНЛАР бўйича
докторлик диссертациялари
асосий илмий натижаларини
чоп этиш тавсия этилган илмий
нашрлар рўйхатига киритилган.

“Ta’lim, fan va innovatsiya” жур-
налидан кўчириб босиш фақат
таҳририятнинг розилиги билан
амалга оширилади. Мақолада
келтирилган фактларнинг тўғ-
рилиги учун муаллиф масъул-
дир. Таҳририят фикри муаллиф-
лар фикрига мос келмаслиги
мумкин.

*Журналнинг тўлиқ матнини
devedu.uz расмий сайтидан
юклаб олишингиз мумкин.*

М.Матназарова. Структура перспективного менеджмента в образовательном учреждении	58
Д.Турдибоев, Д.Абдурахимов. Ўқувчиларнинг геометрия ўқув фанидан теоремаларни мустақил исботлаш кўникмасининг шаклланиши даражасини аниқлаш омиллари	63
С.Тоштемирова. Таълим кластерларини ташкил қилишда ижтимоий буюртмани белгилаш зарурати	66
М.Мовлонов. Matematikani o‘qitishda ko‘rgazmali modellash tirishdan foydalanishning o‘ziga xosligi	72
Ф.Жабборов. Кимё дарсликларининг ахборот моделларининг таркибий-мазмуний таҳлили	76

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ

Н.Абидова. Бошланғич синфдаги ақли заиф болалар геометрик шакллари ўзлаштиришида фанлараро боғлиқлик	80
Д.Жабборова. Органик кимё курсида “синфлараро боғланиш” тушунчаси ва унинг психологик-педагогик аспекти	84
О.Зарипов. Ахборот асри ва унинг ижтимоий-психологик жиҳатлари	88

ТАЪЛИМДА КАСБГА ЙЎЛЛАШ

Л.Зарипов, М.Абдуллаева, С.Зарипова. Бўлажак технология ўқитувчилари касбий тайёргарлигида интегратив-модулли ўқитиш асослари	95
С.Тураев. Дастурлаш тилидан фойдаланиб физик жараёнларни визуаллаштириш асосида талабаларни касбий фаолиятга тайёрлаш	100
З.Тешабаева. Бўлажак тарбиячиларда касбий мотивацияни шакллантириш хусусиятлари	105
N.Shomurzayeva. Amaliy mashg‘ulotlar jarayonida turizm universiteti talabalari o‘rtasida kasbiy motivatsiyaning shakllanishi	109
Б.Ҳайитов. Дастурлаш ва эҳтимоллик статистикаси фанларини интеграциялаш асосида талабаларни касбий фаолиятга тайёрлаш	113

ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ТЕРМИН ВА ТУШУНЧАЛАР

Ғ.Ҳамроев. Ўқув топшириқларининг тавсифи ва унинг “она тили” дарсликларидаги таҳлили	117
Г.Насруллаева. Ўзбек тилшунослигида метафораларнинг тадқиқ этилиши ва антропоморфик метафора	124
М.Абдуллаева. Ijtimoiy tarmoqlarning o‘zbek tiliga ko‘rsatayotgan aks ta’siri yoxud unga qarshi kurash	127
М.Нурметова. Демократик таракқиёт жараёнида сўз эркинлиги ва ОАВ мустақиллигини таъминлаш масалалари	130
У.Ҳамдамов. “Web quest” технологиясининг бўлажак инглиз тили ўқитувчилари томонидан мустақил таълимни ташкил қилиш жараёнида қўлланилиши	134
Ю.Б.Махмудов. Таълим жараёнида методик терминлар мазмуни ва уларни ташкил қилиш усуллари	139
К.Бобомуродов. Илмий тушунчаларни англаб тушунишни таъминлашга йўналтирилган шакл ҳамда методлар	143

M.Tirkashev. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot tahliliy yondashuv asosida matematik tushunchalarni shakllantirish	147
---	-----

СОҒЛОМ АВЛОД КЕЛАЖАГИМИЗ ПОЙДЕВОРИ

Sh.Ro'ziyev. Qo'l to'pi o'yin texnikasi	150
F.Atabekov. Kurash turlarining paydo bo'lishi tarixiy manbalari	156

ТАЪЛИМ ТАРАҚҚИЁТИ

M.Abdullayeva. Ta'lim klasteri sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish yo'llari	161
A.Raimberdiyev. Шахс иқтидори ва қобилиятларнинг психологик структураси	164
D.Tosheva. Yoshlarda kasbiy e'tiqodni shakllantirish mezonlari	167

СОҒЛОМ АВЛОД КЕЛАЖАГИМИЗ ПОЙДЕВОРИ

A.Xўжақулов. Болаларда кадриятлар ва касб-хунар орқали иқтисодий муносабатларни ташкил этишга тайёрлашнинг тарихий тажрибаси ва асослари	169
---	-----

ИЖТИМОИЙ ПЕДАГОГИКА

З.Рустамов. Россия босқини арафасида Туркистоннинг ижтимоий ва сиёсий ҳолати	172
Г.Мардиева. Ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ривожланиш тарихи	176

riga ko'tariladi. Hamla qilish oxirida oyoq to'liq to'g'rilanadi va darvozabon to'g'ri chiziq bo'ylab oyoqlarni yozib, shpagat holatini oladi yoki ikkinchi oyoq tizzasiga tushadi so'ng tez asosiy holatda turishga qaytadi.

Eng chekka pozitsiyadan darvozaning uzoq pastki burchagiga yo'naltirilgan to'pni darvozabon shu tarafdagi qo'l va oyog'ini baravariga siltab yoki hamla qilib ushlaydi.

To'pni uzatish. Darvozabon tomonidan tez va aniq uzatilgan to'p jamoaning hujumga o'tishi uchun muhim sharoit yaratishning garovidir. Shuning uchun darvozabonning baland trayektoriya bilan yoki uzoq masofalarga to'pni yuqoridan qo'lni bukib uzatishni qo'llashi qoida tusiga kirib qolgan. To'pni egallaganidan so'ng darvozabon, uni uzatish uchun qulay tarafni tanlaydi.

Darvozabonning harakati samarali bo'lishi uchun eng to'g'ri pozitsiyasi – darvoza o'rtasi hisoblanadi. Darvoza oldida uning markazidan 1 m gacha masofa bo'ylab harakat qiluvchi

darvozabon baland "trayektoriya"da keladigan to'pni egallashga doim tayyor bo'lishi lozim. To'p otilishini boshlashini aniqlagach, darvozabon darvoza maydoniga to'p kiritish imkoniyatini kamaytirish uchun oldinga chiqadi. Otilayotgan to'p 300 dan kichik burchak ostida bo'lsa, u holda darvozabon darvoza ustunlari yonidan joy oladi. Darvozabon hech vaqt to'pni nazoratsiz qoldirmasligi va o'z vaqtida hujumchining to'p otish usulini bu harakat boshlanishidan oldinroq aniqlashi juda muhimdir. Agar uning jamoasi hujum qilayotgan bo'lsa, unda u 9 metrli chiziq yonida joylashadi, tasodifan jamoasi to'pdan ajrab qolib, raqiblar tez yorib o'tish hujumini amalga oshirsalar o'yinga qo'shilishga tayyor bo'lib turadi. Bunday holda u to'pni egallash uchun maydonga chiqishi mumkin. Urinishi muvaffaqiyatsiz bo'lsa, unda orqaga chekinadi va darvozaga turib, tez yorib o'tib to'pni darvozaga otayotgan hujumchining to'pini qaytarishga harakat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Клусов Н.П. Тактика гандбола. – М., 1980.
2. Павлов Ш.К. Кўл тўпи: Дарслик. – Т.1990.

Fozil Atabekov,
Dosent, TVCHDPI

KURASH TURLARINING PAYDO BO'LISHI TARIXIY MANBALARI

Annotatsiya. Maqolada Kurash turlarining paydo bo'lishi tarixiy manbalari haqidagi fikrlar yoritilgan. Maqoladan barcha jismoniy tarbiya o'qituvchilari nazariy ma'lumot sifatida foydalanishlari mumkin.

Аннотация. В статье рассматриваются исторические источники происхождения видов кураш. Статья может быть использована всеми учителями физкультуры в качестве теоретической информации.

Annotation. The article examines the historical sources of the origin of the kurash species. The article can be used by all physical education teachers as theoretical information.

Kalit so'zlar: Dzyudo, Sambo, Yunon – rum kurashi, Erkin kurash, O'zbek kurashi, Sirim, Aremrestling, Ristrestling

Ключевые слова: дзюдо, самбо, греко-римская борьба, вольная борьба, узбекская борьба, тайна, армрестлинг, борьба.

Keywords: Judo, Sambo, Greco-Roman wrestling, Freestyle wrestling, Uzbek wrestling, Mystery, Aremrestling, Wrestling

Dzyudo-Yaponcha djiu-djitsu kurashi zamonaviy dzyudo asosi hisoblanadi. Uning afsonaviy imkoniyatlari XIX asrning oxirida, ushbu qurolsiz qo‘l jangini olib borish tizimining eng rivojlangan davrida Yevropaga kirib keldi.

Doktor DzigaroKano zamonaviy dyuzdoning otasi hisoblanadi. Hali talabalik yillaridanoq u tana va ruh uyg‘unlashuviga erishish mumkinligi ustida jiddiy fikr yuritdi. 18 yoshga kelib unda yangi kurash turini yaratish qarori paydo bo‘ldi. Kano risoladagidek jismoniy qobiliyatlarga ega bo‘lmasa-da, qisqa vaqt ichida djiu-djitsu, karate, sumo va boshqa milliy kurash turlarining ko‘p sonli usullari texnikasini egallab oldi. Ular ichidan eng samaralarini tanlab olib hamda xavfli ushlarlar va zarbalarni chiqarib tashlab, yangi tizim yoki kurashni yaratdi. U dzyudo, ya‘ni - “yumshoq yo‘l” deb nom oldi. Kano 1882 yil universitetni tamomlab, Tokioning Eyse ibodatxonasida birinchi dzyudo maktabi - “Kadokan” ni (“Usulni egallash uyi”) ochdi.

Dzyudo asoschisining hisoblashicha, bu sport turi usullarini mukammal o‘rganib olib, ancha kuchli, lekin epchil bo‘lmagan kishi ustidan g‘alabaga erishish mumkin. Dzyudoda eng asosiysi - bu kuch emas, balki yuqori mahorat, o‘tkirlashtirilgan texnikadir. Shuning uchun dzyudo bo‘yicha birinchi musobaqalar o‘tkazilganda ishtirokchilarni vazn toifalariga qarab bo‘lmaganlar. 1956-1958 yillarda Yaponiyada bo‘lib o‘tgan birinchi uchta jahon chempionatlari faqat mutlaq toifada o‘tkazilgan.

Dzyudoning butun jahonda ommaviyligi ortib borayotganligi sababli 1961 yilda jahon chempionati birinchi marta Yevropa qit‘asida - Parijda o‘tkazildi. Bu chempionatda shov-shuv sodir bo‘ldi: 27 yoshli gollandiyalik Anton Xeyesink finalda jahon chempioni Kodzi Sone ustidan g‘alabaga erishdi.

Yaponiyalik dzyudochilarning birinchi muvaffaqiyatsizligi tufayli dzyudo asoschisi 1964 yildan boshlab vazn toifalarini kiritishga majbur bo‘ldi. 1965 yilda Braziliyada bo‘lib o‘tgan jahon chempionatida ishtirokchilar to‘rtta vazn toifasida medallar uchun kurash olib bordilar. Yaponiyalik sportchilar uchta birinchi o‘rinlarni egalladilar, Anton Xeyesink to‘rtinchi bor chempion bo‘ldi.

1964 yilda Tokiodagi Olimpiya o‘yinlarida dzyudo birinchi bor ishtirok etdi. Turnirda 27 mamlakat vakillari qatnashdi. Olimpiada-64 mezbonlari uchta vazn toifasida birinchi o‘rinni egalladilar. Va faqat A. Xeyesink eng obro‘li, mutlaq vazn toifasida g‘alaba qozonib, oltin medalni qo‘lga kiritdi.

Olimpiya-68 dasturiga dzyudo kiritilmadi. Lekin to‘rt yildan so‘ng, Myunxen o‘yinlarida bu sport turi uzil-kesil olimpiya maqomini oldi. Yana shov-shuv yuzaga keldi. Gollandiyalik Vim Ryuska og‘ir va mutlaq vazn toifalarida ikkita oltin medalni qo‘lga kiritdi. 1976 yil Xalqaro dzyudo federatsiyasi Kongressida vazn toifalarini ko‘paytirish - mutlaq vazn toifasini qo‘shib sakkiztagacha yetkazish to‘g‘risida qaror qabul qilindi.

Nisbatan qisqa vaqt ichida dzyudo havaskorlari ko‘paydi va ko‘pgina mamlakatlarga tarqaldi. 1956 yilda Xalqaro dzyudo federatsiyasi tashkil qilindi. U 100 dan ortiq davlatlarni birlashtiradi.

O‘zbek dzyudochilari xalqaro maydonlarda ko‘p marta yutuqlarga erishganlar A.Bagdasarov 1996 yildagi Olimpiya o‘yinlarining kumush medali sovrindori bo‘lgan, F.To‘rayev esa 1999 yilda o‘tkazilgan jahon chempionatida 2-o‘rinni egallagan.

Sambo- XX asrning 30-yillari boshlarida Rossiyada yangi kurash turi - sambo shakllana boshladi. Ushbu sport turining paydo bo‘lishi va rivojlanishida V.A.Spiridonov, V.S.Oshchepkov va A.A.Xarlampiyevlar tashabbus ko‘rsatdilar. Sambo kurashi texnik-taktik tavsiflariga ko‘ra dzyudo kurashiga yaqin. Sambo kurashining asoschilaridan biri V.Oshchepkov dzyudo kurashini Yaponiyadagi “Kadokan” maktabida o‘rgangan. Uning rahbarligi ostida 1931 yilda Moskva Davlat jismoniy tarbiya institutida yangi kurash turini o‘rganish boshlandi.

Yangi kurash turida V.Oshchepkov kurashchilar kiyimini o‘zgartirdi. U yaponcha kurashdagi an‘anaviy shim va kimonodan voz kechdi, ularni sport kalta shimi hamda maxsus kurtka bilan o‘zgartirdi. V.Oshchepkov sport oyoq kiyimini ham o‘zgartirib, yunon-rum kurashidagi kabi, lekin qirg‘og‘i yumshoq botinkalarni kiritdi. Texnik harakatlardan tashlashlar va oyoqlardan ushlab olib qoqish hamda oyoqlarga og‘riq beruvchi usullarni kiritdi. Shu bilan birga bo‘g‘ib ushlab olish usullarini bekor qildi.

Yangi kurash turi 1938 yilda tan olindi. Ushbu kurash turining nomi bir qator o‘zgartirishlardan so‘ng (“erkin usul”, “erkin kurash”) 1947 yilga kelib rasmiy ravishda “Sambo” deb nomlandi. U so‘zlarning qisqartirmasidan hosil qilingan bo‘lib, “samo-zashita bez orujiya” - “qurolsiz o‘z-o‘zini himoya qilish” demakdir.

Sambo jahonning bir qator mamlakatlarida keng tarqaldi. U bilan Mongoliya, Bolgariya, Ya-

poniya, Angliya, Ispaniya, AQSH, Fransiya, Italiya va boshqa davlatlarda qiziqib qoldilar. 1966 yilda Xalqaro havaskorlar kurash federatsiyasi Kongressi sambo kurashini xalqaro sport turi deb tan olish hamda yunon-rum, erkin kurash bo'yicha chempionatlarning o'tkazilish muddatlarida jahon va Yevropa chempionatlarini tashkil qilish to'g'risida qaror chiqardi.

Sambo bo'yicha birinchi jahon chempionati 1973 yilda Tehronda bo'lib o'tdi. Hozirgi paytda musobaqalar ham erkaklar, ham ayollar o'rtasida (1983 yildan) o'tkazib kelinadi.

1979 yilda Xalqaro sambo kurashi federatsiyasi tashkil qilingan.

Sambo kurashi o'zbek milliy kurashiga (buxorocha usul) yaqin. Va, ehtimol, shuning uchun bizning sportchilarimiz sambo kurashida yuqori natijalarga erishganlar. Sayfuddin Xodiyev, Sobir Qurbonov, Bobomurod Fayziyev, Vyacheslav Yelistratovlar jahon chempionlari bo'lishgan.

Yunon – rum kurashi-XVIII-XIX asrlarda Yevropada, ayniqsa, Fransiya kurash bilan qiziqish qayta tiklana boshladi. Aholi o'rtasida kurashga bo'lgan qiziqishning uyg'onishi ko'p sonli professional kurashchilarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Ular sirkalarda va yarmarkalarda o'z san'atlarini namoyish qilardilar. Muvaffaqiyatlar shunga yordam berdiki, shaharlarda alohida kurashchilar guruhlarini paydo bo'la boshladi. Natijada professional kurashchilar o'rtasida shaxsiy birinchiliklar va Fransiya shaharlari, keyinchalik esa jahon chempionatlari o'tkazila boshlandi. Chempionatlarning yaxshi tashkil etilishi, ularning keng targ'ib qilinishi professional kurashga katta muvaffaqiyat keltirdi.

Asta-sekin fransuzlar kurashi boshqa Yevropa davlatlariga kirib bordi. Kurash keng ommaviylikka erishib borishi va geografik jihatdan tarqalishi bilan bir vaqtda texnik tomondan ham boyib bordi.

Qo'pol kurashchilarning bellashuvlari tomoshabinlar mehrini qozona olmadi, texnika, chaqqonlik va go'zallik yanada qadrlandi.

XIX asr o'rtasida Parijda birinchi ixtisoslashtirilgan kurash maydonlari ochildi, shuning uchun 1848 yil Fransiya professional kurash rivojlantirishining boshlanishi hisoblanadi. Bu yerga turli davlatlardan - Germaniya, Turkiya, Italiya, Rossiya, Shvetsiyadan turli turnirlar va chempionatlarda qatnashish uchun kurashchilar kelganlar. Shu tariqa bu sport turi xalqaro maydonda tanildi.

Bu kurash turi Yevropaning hamma davlatlarida "fransuzcha kurash" nomi bilan keng tarqaldi. Kurashning Qadimgi Yunoniston, Qadimgi Rimda rivojlanganligini hisobga olgan holda fransuzcha kurashga "yunon-rum" kurashi nomi berildi. U bizning mamlakatimizda uzoq vaqt "klassik kurash" deb atab kelingan.

Olimpiya o'yinlari tiklanishi bilan 1896 yildagi Olimpiya o'yinlari dasturiga kurash ham kiritildi. 1898 yildan boshlab Yevropa chempionati, 1904 yildan esa jahon chempionatlari o'tkazib kelinadi.

1912 yilda havaskorlar o'rtasida kurash musobaqalarini kuzatish va o'tkazish bo'yicha Xalqaro qo'mita tuzildi.

1921 yilda mazkur qo'mita Xalqaro havaskorlar kurash federatsiyasiga (FILA) aylantirildi. U hozirda ham faoliyat ko'rsatib kelmoqda. FILA jahondagi eng yirik va ta'sir doirasi katta sport tashkiloti hisoblanadi. Hozirgi paytda u yuzdan ortiq sport kurashi bo'yicha milliy federatsiyalarni birlashtirgan.

O'zbek kurash maktabi tarbiyalanuvchilari xalqaro maydonda katta yutuqlarga erishganlar. Rustam Kazakov 1972 yildagi Olimpiya o'yinlari va 1969 yildagi jahon chempionatida g'alaba qozongan. Kamil Fatkulin jahon chempionatlarining ko'p marta sovrindori bo'lgan.

Erkin kurash- Qadimgi Yunonistonga borib taqaladi. Ma'lumki, har xil sport turlari bo'yicha kompleks sinovlar qadimgi yunonlar umumiy jismoniy tayyorgarligi asosini tashkil qilgan. Erkin usulda kurashish hamma sport turlari ichida katta ahamiyatga ega bo'lgan.

Kurashchilar bellashuvlarida, hozirgi qoidalaridan farqli o'laroq, raqibni safdan butunlay chiqarib yuborish yoki uni mag'lub bo'lganligini tan olishga majbur qilish g'alaba mezonini bo'lib xizmat qilgan. Kurashda bunga raqibni bellashuvni davom ettirishdan mahrum qiluvchi samarali usullarni o'tkazish, eramizdan avvalgi VIII asrdan boshlab esa - uni tizzada turishga majbur qilish yo'li bilan erishilgan.

Qadimgi dunyo haykaltaroshlari kurash bellashuvlaridan parchalarni tasvirlaganlar. Bu bellashuvlarda kurashchilar oyoqlardan ushlashlar bilan bir qatorda oyoqlar yordamida bajariladigan harakatlardan foydalanganlar.

Zamonaviy erkin kurash, mutaxassislarning fikricha, Angliyada shakllangan. XVIII asrdanoq bu yerda shunday kurash varianti mavjud bo'lgan-

ki, bunda kurashchilarga hujum vositalarini tanlashda keng imkoniyat berilgan.

XIX asr Yevropada professional kurashning jadal rivojlanish asriga aylandi.

Sportdagi professionalizm Amerikani ham egaladi. Kurash serdaromad mashg'ulotga aylandi.

Shimoliy Amerikada erkin kurashni targ'ib qiluvchi yoshlar sport to'garaklari paydo bo'la boshladi. Kurash insonni har tomonlama rivojlantiruvchi, qiziqarli va tomoshabob sport turiga aylandi.

1904 yilda AQShda o'tkazilgan uchinchi Olimpiya o'yinlarida amerikaliklar, mezbon sifatida o'z huquqlaridan foydalanib, birinchi bor olimpiya dasturiga yunon-rum kurashi o'rniga erkin kurash musobaqalarini kiritdilar. Biroq boshqa davlatlar vakillari bu musobaqalarda ishtirok etmadilar, chunki hamma ishtirokchilar bitta mamlakat - AQSH vakillari edi. Keyingi Olimpiya o'yinlari (1908 y.) dasturida ikkita kurash turi bor edi. Biroq V Olimpiya o'yinlarida (Shvetsiya, 1912 y.) tashkilotchilar erkin kurashni Olimpiya dasturiga kiritmadilar va sportchilar yunon-rum kurashi musobaqalarida qatnashdilar.

VII Olimpiya o'yinlaridan boshlab (Belgiya, 1920y.) erkin kurash doimiy ravishda Olimpiya o'yinlari dasturiga kiritiladi. Lekin Olimpiya o'yinlari turli mamlakatlar erkin kurashchilarining o'z kuchlarini sinab ko'radigan yagona musobaqalar edi. Boshqa hech qanday xalqaro musobaqalar u vaqtda o'tkazilmasdi.

Birinchi Yevropa chempionati 1929 yilda Parijda, birinchi jahon chempionati esa 1951 yilda Tokioda o'tkazildi.

O'zbekistonlik kurashchilar xalqaro maydonda katta yutuqlarni qo'lga kiritganlar. Bu ikki marta olimpiya chempionlari, bir necha bor jahon chempionlari Arsen Fadzayev va Maxarbek Xadarsev, shuningdek uch karra jahon chempioni Aslan Xadarsevlardir. Shular qatorida E.Abduramanov, E.Yusupov, L.S.Hepilov, A.Xaymovich, R.Ataulin, X.Zangiyev, R.Islamov, A.Ochilov, D.Zaxartdinov va R.Xinchagovlar ham katta yutuqlarga erishganlar.

O'zbek kurashi -qadimda dunyoga kelgan bo'lib, bu ko'p sonli tarixiy yodgorliklarda o'z aksini topgan.

Baxslarni tinchlik yo'li bilan hal qilish, shuningdek dushamanni asirga olish usullarini o'z ichiga oladigan kurash usullarini tasvirlovchi qadimiy rasmlar hozirgi O'zbekiston hududida olib borilgan arxeologik qazilmalar davomida topil-

gan. Aytish joizki, musobaqalar oldidan uloqtirishlar, sakrashlar, kuchni namoyish qilishni o'z ichiga oluvchi mashqlar bajarilgan. Ular raqiblarning o'zaro bellashuvlari oldidan badan qizdirish vositasi sifatida xizmat qilgan. Kurashchilar bir-birining teridan ishlangan belbog'idan yoki ustki kiyimining turli joyidan ushlab, kurashishni boshlaganlar. Raqibni yerga tashlash usulini bajarishda oyoqlarning ishiga hamda chalish usuliga katta e'tibor berilgan.

O'zbekiston hududida yashovchi xalqlarda bellashuv birinchi tashlashgacha davom etgan. Bu musobaqalar milliy musiqa ohanglari sadolari ostida o'tkazilgan va musobaqa g'olibi xalq o'rtasida katta hurmatga sazovor bo'lgan.

Kurashchilar bellashuvlari g'alaba, oilaviy tantana yoki mavsumiy bayramlar munosabati bilan o'tkaziladigan bayramlar bezagi bo'lgan. Buyuk allomalarimiz, yozuvchi va olimlarimiz: Abu Ali Ibn Sino (980-1037), Alisher Navoiy (1441-1501) asarlarida kuchli kurashchilarning bellashuvlari tasvirlangan hamda ba'zi usullarning ta'rifi keltirilgan. Ushbu asarlardan ko'rinib turibdiki, o'zbeklarda usullar tizimi yetarlicha rivojlangan milliy kurash mavjud bo'lgan.

Hozirgi O'zbekiston hududida qadimdan ikkita kurash turi shakllangan: raqib belbog'ini oldindan ushlab olish va raqibni erkin ushlab olish. Kurashning birinchi turi "farg'onacha", ikkinchisi - "buxorocha" usul deb nomlandi. Kurashning bu turlari hozirgi kunda ham respublikamizda keng tarqalgan. Ushbu turlar bo'yicha respublika, Osiyo va xalqaro musobaqalar o'tkaziladi.

1998 yilda Xalqaro kurash assotsiatsiyasi tashkil qilindi. 1999 yildan boshlab jahon chempionatlari o'tkazib kelinmoqda. A.Qurbonov, K.Murodov va T.Muxammadiyevlar birinchi jahon chempioni unvonini qo'lga kiritgan sportchilardir.

Sirim - koreyslarning milliy kurashidir. Sirim kurashining paydo bo'lish tarixi koreys xalqining qadimgi tarixi bilan bog'liq. XX asrdan boshlab sirim kurashi Koyeyada sport turi sifatida rasman tan olindi. Hamma yirik musobaqalarda, jumladan birinchi Butunkoreya musobaqalarida sirim kurashi dasturga kiritildi.

Hozirgi paytda sirim kurashi mamlakatimizda yashovchi koreyslar tufayli O'zbekistonda ham rivojlanib bormoqda. Sirim kurashi o'zining alohida texnik tavsiflari bilan o'zbek milliy kurashiga (farg'onacha qoidalar) yaqin.

Bu ikkala sport kurashining asosiy o'xshashligi - bu bellashuv boshlanishidan oldin ikkala kurashchining bir-birlarining belbog'ini ushlab olishidir. V.A.Kim va G.G.Kim kabi O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan trenerlar sirim kurashi rivojlanishiga katta hissa qo'shib kelmoqdalar. Ular tomonidan ushbu kurashning birinchi rasmiy qoidalari tayyorlangan hamda chop etilgan.

1989 yil Seulda bo'lib o'tgan Butunkoreya sport o'yinlarida o'zbekistonlik sportchi L.P.Yugay mutlaq vazn toifasida qatnashib, birinchi bor sovrinli o'rinni egalladi.

Hozirgi paytda sirim kurashi respublikamiz aholisi o'rtasida keng ommalashib bormoqda.

Aremrestling-ingliz tilidan tarjima qilinganda "qo'llarda kurashish" ("arm"-qo'l, "restling"-kurash) ma'nosini bildiradi. Aremrestling sport turi sifatida XX asrning 60-yillarida shakllandi. Lekin u o'zining tarixiy ildiziga ega. Qo'llarda kurashish xalqlarning turli an'analari va urf-odatlarini qamrab olgan xalq jismoniy tarbiyasining tarkibiy qismi bo'lib hisoblangan.

Bu yakkakurash turi har xil bayramlar va tananalarda eng uchli kishini aniqlashning an'anaviy usuli bo'lib kelgan va hozir ham shunday bo'lib kelmoqda.

Armrestling qadimdan maxsus tayyorgarlikka qaratilgan samarali mashq sifatida kurashchilar tayyorgarlik tizimiga kirgan. Ushbu sport turi qoidalarning soddaligi, ham sog'lom kishilar, ham nogironlar uchun teppa-tengligi, ehtirosiga boyligi va tomoshaboblighi uning ko'pgina davlatlarda keng tarqalishiga yordam berdi. Aremrestling bo'yicha birinchi jahon chempionati 1962 yilda Petaluma shahrida (AQSH) bo'lib o'tdi.

Hozirgi kunda qo'llar bilan kurashishning 6 ta turi mavjud. "Ristrestling" (so'zma-so'z tarjima qilinganda - "bilaklarda kurashish" ma'nosini anglatadi) bo'yicha tashkiliy qo'mita asoschisi va prezidenti Bil Soberanes stol yonida tik turib, bo'sh qo'llarni asosiy kurashayotgan qo'llar tagidan uzatib ushlab turish bilan kurash olib borishni targ'ib etadi. Doktor Stoksen - o'tirib, bo'sh qo'llar bilan mustahkam dastakni ushlagan holda kurashishni tavsiya etadi.

Amerikalik yuk tashuvchi mashina haydovchilarining kasaba uyushmasi dastakni ushlagan holda tik turib kurash o'tkazishni afzal ko'radi.

Mayami chempionati tashkiliy qo'mitasi musobaqalarni faqat yotgan holda dastakni ushlab kurashish usulida o'tkazadi va, nihoyat, g'ayrioddiy ushlash bilan kurash olib boriladigan chempionatlar o'tkaziladi: qo'l, musht qilingan holda bukilib, raqib qo'lining musht qilib qayrilgan joyida birlashtiriladi. Bunda ham o'tirib, ham yotib, ham tik turib kurashish mumkin.

Dastlabki holatlar va ushlashlarning turliligi atamalarda (armrestling, ristrestling, xendrestling va boshq) adashib ketishga olib keladi.

Aremrestling 1991 yilning oxirida O'zbekistonda sport turi sifatida paydo bo'ldi. Shu yilning o'zida Respublika federatsiyasi tashkil qilindi. Bu sport kurashi turi yoshlar o'rtasida keng ommalashgan. Turli ommaviy sport tadbirlarida armrestling musobaqalariga o'rin ajratiladi. O'zbek sportchilari ushbu sport turida katta muvaffaqiyatlarga erishganlar. U.Ahmedov uch karra jahon chempioni, Y.Qodirov - jahon chempioni, Ye.Shafronova va M.Sharapov - jahon chempionati sovrindorlari bo'lishgan.

ADABIYOTLAR

1. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. М., 1982.
2. Столбов В.В. История физической культуры и спорта. М., 1975.
3. Спортивная борьба. под.ред. Туманяна Г.С. М., 1985.
4. Спортивная борьба. под.ред. Купцова А.П. М., 1978.
5. Галковский Н.М., Керимов Ф.А. Вольная борьба, Т., 1987.
6. Нуршин Ж.М., Саломов Р.С., Керимов Ф.А. Ўзбекча миллий спорт кураши, Т., 1993.
7. Атаев А.К. Кураш Т., 1987.